

Nepriklausomybės kovose dalyvavo ir Žemaitės širdies draugas

Apie tai, kad lietuvių literatūros klasikė Julija Žymantienė-Žemaitė (1845–1921) buvo įsimylėjusi trisdešimčia metų jaunesnį savo žentą, dukros Juzefos vyrą Kostantą Petrauską (1878–1946), žinoma ne tik rašytojos biografijos žinovams. Mitą apie Žemaitę, kaip drovią, skarelę ryšiančią kaimo moterį, griaua prieš kelerius metus pasirodęs buvusios Maironio literatūros muziejaus direktorės dr. Aldonos Ruseckaitės biografinis romanas „Žemaitės paslaptis“. Tuo tarpu krašto istorijos tyrinėtojas, žygėvis, kraštiečių asociacijos „Pumpėniečių viltys“ vadovas Algimantas Stalilionis šiemet atvertė naują rašytojos mylimojo biografijos puslapį. Tyrinėdamas archyvuose sukauptą medžiagą, kraštiečiai rado dokumentų, bylojančių, kad Žemaitės širdies draugas K. Petrauskas buvo aktyvus kovotojas už Lietuvos nepriklausomybę, nors jam ir nebuvo pripažintas Lietuvos kariuomenės kūrėjo savanorio statusas. K. Petrausko pavardės taip pat nėra ir prieš penkerius išleistoje Viliaus Kavaliausko knygoje „Pasvalio krašto karžygiai“. Tačiau tai nė kiek nesumenkina iš Dičiūnų kaimo kilusio savanorio nuopelnų. Juos liudija A. Stalilionio kruopščiai surinkta archyvinė medžiaga, taip pat prieš trejus metus užrašyti Panevėžio r. Kareiviškių kaime gyvenančios K. Petrausko giminaitės Dalios Vaičelytės prisiminimai.

Kostantas Petrauskas ir jo žmona Juzefa palaidoti Pušaloto miestelio kapinėse. Kapavietę prižiūri K. Petrausko giminaitės, seserys Gražina Pranskūnaitė ir Irena Gasiūnienė. Skaitytojai pastebės, kad nesutampa ant antkapinio paminklo iškalta ir tekste nurodyta K. Petrausko gimimo data. A. Stalilionis paaiškino, kad rastuose gimimo metrikuose įrašyti 1878-ieji. Tad šie metai ir laikytini tikslia K. Petrausko gimimo data.

Sigitas KANIŠAUSKAS

Tarnavo partizanų kuopoje ir dirbo apskrities valdyboje

Kostantas (kai kuriuose dokumentuose – Konstantinas, Kostas) Steponas Petrauskas gimė 1878 m. spalio 9 d. Dičiūnuose Kazimiero Petrausko ir Marijonos Sereikaitės šeimoje. Netoli Pušaloto miestelio, prie kairiojo Lėvens kranto prigludęs gimtasis savanorio kaimas carinės Rusijos laikais priklausė Panevėžio apskrities Maldučionių valsčiui. Turėjo brolius Kazimierą (g. 1876 m.), Adolfą Antaną (g. 1877 m.), Feliksą

Kostantas Petrauskas, 1907 m. (g. 1882 m.), Adolfą (g. 1887 m.), seseris Adelę Bernotienę (g. 1880 m.), Ksaveriją Čivylienę (g. 1883 m.), Valeriją Jakateriną Vaičeliene (g. 1885 m.).

K. Petrauskas savo autobiografijoje 1936 m. rašė, kad baigė pradžios mokyklą ir toliau mokėsi Varšuvos žemesnėje žemės ūkio mokykloje. Dirbo ūkvedžiu įvairiuose dvaruose: Gardino gubernijoje, Raubuose (Šeduvos vls.), Moliūnuose (Pumpėnų vls.). Pastarasis dvaras priklausė Karpiams. Lemtinga tapo ekonomo tarnystė Puziniškyje pas gydytoją Leoną Petkevičių – žymios visuomenės veikėjos, rašytojos Gabrielės Petkevičaitės-Bitės tėvą. Puziniškyje K. Petrauskas susipažino su rašytoja Žemaitė ir vėliau vedė jos dukrą Juzefą Žymantaitę-Verkšienę (1870–1948). Santuoka buvo sudaryta 1920 m. lapkričio 25 d. Joniškėlio bažnyčioje.

Iš Puziniškio jis persikėlė į Joniškėlio dvarą, kur Benediktas Karpis pasiūlė ekonomo tarnybą. 1918 m. vasarą tarnybos dvare atsisakė ir grįžo į tėviškę. Tų pačių metų gruodžio 22 d. K. Petrauskas įstojo į Pušaloto partizanų kuopą ir joje tarnavo iki 1919 m. birželio 25 d. Joniškėlio apsaugos štabe jam buvo patikėtos raštininko pareigos. Dėl fizinės negalios – buvo raišas – kovose su bolševikais ir bermontininkais nedalyvavo. Tarnybą baigė pačiam

K. Petrauskas ir jo žmona Juzefa palaidoti Pušaloto miestelio kapinėse.

prašant. Dirbo Joniškėlio apskrities valdyboje. K. Petrauskas buvo paskirtas apskrities ekonomu ir šias pareigas vykdė iki Joniškėlio apskrities panaikinimo 1919 m. gruodžio 21 d. Baigęs tarnybą grįžo į tėviškę – Dičiūnų kaimą ir ten ūkininkavo.

K. Petrauskas priklausė Lietuvos vasaros rytų partizanų brolijai. 1928 m. apdovanotas Lietuvos Nepriklausomybės 10-mečio jubiliejiniu medaliu, o 1935 m. – Vytauto Didžiojo ordino 3-iojo laipsnio medaliu.

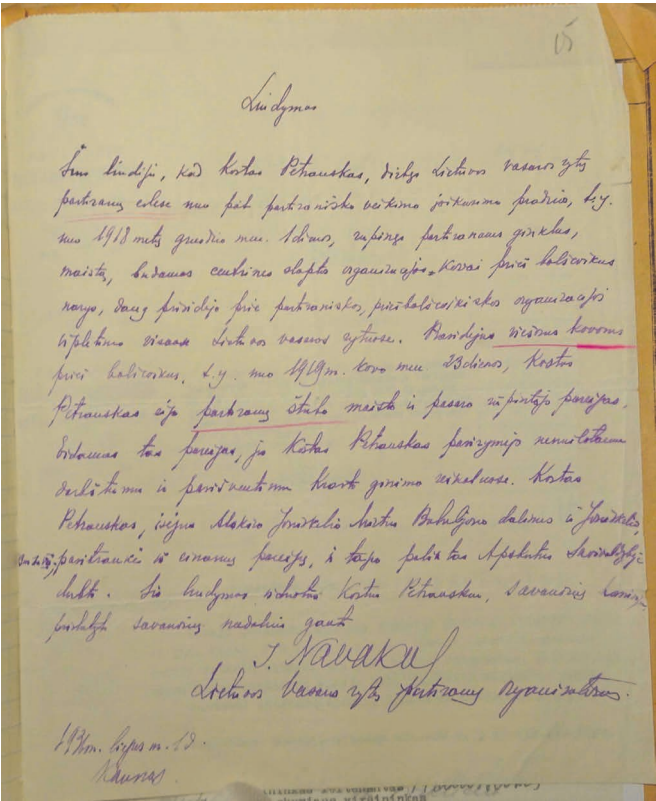
1936 m. sausio 21 d. K. Petrauskas pateikė prašymą dėl Lietuvos kariuomenės kūrėjo savanorio vardo suteikimo. Tačiau tų pačių metų gegužės 6 d. speciali komisija prašymą atmetė.

Po karo, sovietams antrą kartą okupavus Lietuvą, slapstėsi Pumpėnų valsčiaus Šerpliškių kaime pas seserį Valeriją Petrauskaitę-Vaičeliene.

K. Petrauskas mirė 1946 m., o žmona Juzefa – 1948 m. Abu palaidoti Pušaloto miestelio kapinėse.

Sulaikė bolševikų traukinį

Lietuvos centriniam valstybės archyve yra nemažai liudijimų apie K. Petrausko veiklą Nepriklausomybės kovų laikotarpiu. Lietuvos vasaros rytų partizanų pirmininkas Jonas Navakas 1931 m. liepos 19 d. rašo: „K. Petrauskas nuo 1918 metų gruodžio mėnesio rūpino partizanams ginklus, maistą, būdamas

Archyve rastas partizano savanorio Jono Navako liudijimas.

centrinės slaptos organizacijos kovai prieš bolševikus narys. Prasidėjus viešoms kovoms, nuo 1919 m. kovo 23 d., Kostas Petrauskas ėjo partizanų štabo maisto ir pašaro rūpintojo pareigas. Eidamas tas pareigas pasižymėjo nenuilstamu darbštumu ir pasišventimu krašto gynimo reikaluose. Pasitraukęs iš einamų pareigų buvo paliktas dirbti apskrities savivaldybėje.“

Kitų savanorių užrašyti prisiminimai byloja, kad J. Navakas iš pradžių nelabai pasitikėjo K. Petrausku, nes palaikė ryšius su B. Čiuplinskiu. Pastarasis bičiuliavosi su jau spėjusiu pagarsėti bolševiku – Žeimelio pradžios mokyklos mokytoju. Nors prisiminimuose neminima jo pavardė, tačiau neabejojama, kad omenyje turėtas Ignas Gaška – vienas žymiausių šiaurės Lietuvos bolševikų veikėjų šalia Karolio Poželos, Kazio Baltaragio ir kitų, kurie savo

tėvynės ateitį siejo su besikuriančia komunistinės Rusijos imperija.

1936 m. rugpjūčio 11 d. liudijime Lietuvos vasaros rytų partizanų I kuopos komiteto narys Antanas Repčys rašo: „Liudiju, kad Kostas Petrauskas dalyvavo ir dirbo parti-

Dešinėje – K. Petrauskas. 1935–1945 m.

zanų eilėse, būdamas ne visai sveikas (raišas). Prisimenu, kad būdamas Joniškėlyje, yra keletą kartų perspėjęs I kuopą apie raudonarmiečių judėjimą.“

1936 m. rugpjūčio 15 d. J. Varanausko liudijime tvirtina: „1919 m. bolševikams traukiantis iš Joniškėlio K. Petrauskas Joniškėlio geležinkelio stotyje sulaikė bolševikų traukinį.

Vėliau minėtą traukinį pulkininkas-leitenantas Antanas Kazilevičius su paimtais bolševikais išvežė į Pakruojį. Traukiantis bolševikams, partizanas K. Petrauskas perėmė iš bolševikų apie 100 šautuvų, kuriuos paskui grąžino Joniškėlio mirties bataliono štabui.“ Kitame išlikusiame liudijime konkretizuojama, kaip išmaniam savanoriui pavyko iškrėsti tokį akibrokštą bolševikams. Tvirtinama, kad K. Petrauskas paprašė jam patikimo antrojo mašinisto (minima Buzinausko pavardė – aut.) sugadinti garvežį. Mašinistas taip ir padarė. Tad dideliame bolševikų nusivylimui traukinys nepajudėjo iš Joniškėlio geležinkelio stoties.

Savo priešiškumą „raudoniesiems“ K. Petrauskas parodė ir kita veikla. Pasakojama, kad rengdamiesi trauktis iš Joniškėlio bolševikai įsakė jam, kaip apskrities ekonomui, atiduoti visus

prekių sandėlių prie stoties, valgyklos įrengimus ir indus. Taip pat buvo nuvažiuojęs į Guberniją priimti grūdų sandėlio. Atsimena, kad išvažiuodami vokiečiai norėjo išdalinti dvaro gyventojams valgyklos indus, bet atsikėlęs anksti sulaikė dalinimą.

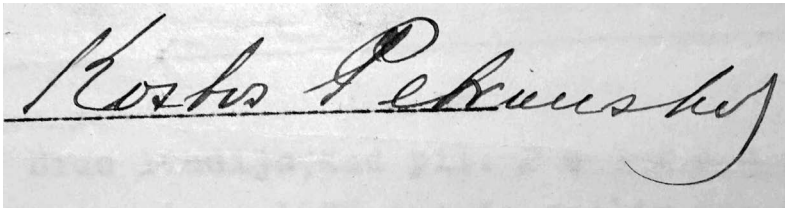
Paliko ir kasos raktelius. Buvo ir dublikatai, bet neįėjo į galvą juos paslėpti <...> Perėmė valdžią, paliko senąjį maitinimo tvarką. Už valgi nieko nemokėdavo. Tai buvo priedas prie algos. Komiteto nariai gaudavo po 300 ObOsto rublių (kaizerinės Vokietijos okupaciniai pinigai – aut.). Maistas buvo rekvizuojamas. Petrauskui buvo išduotas įgaliojimas rekvizuoti maistą tarnautojams. Arklius tuojau išdalino gyventojams, kurie atsišaukė, likusius pardavė neturintiems. Pirmąjį maistą suteikė kunigas [Juozapas] Liubšys, kuris paprašius tuojau nuvežė į malūną sumalti apie 20 pūdų rugių ir davė telyčių. Apskrities milicininkai taip pat buvo valgydinami ekonomo rūpesčiu. Jiems buvo įrengta atskira valgykla mūriniame namelyje prie griovio.“

Romantinius jausmus liudija išlikę laiškai

Lietuvių literatūros ir tautosakos institute saugoma apie 60 Žemaitės laiškų K. Petrauskui. Nors rašytoja ne kartą prašė savo mylimojo laiškus sudeginti, bet šis, laimė, nepaklausė. Štai vienas iš jų, rašytas 1913 m. gruodžio 11 d.:

Mano vaikel!

Ačiū už grometą, mušuos į kūtinę ir prisipažįstu, jog mane nuveikė. Prisiduodu, jog meilė meilei nelygu, kažki kaip užsiimk kokiu darbu ar sumanymu, norėk visai visuomenei tarnauti, visiems gera daryti kiek galint, pirm visa ko, vis prieš akis ir širdyje ir mintyse vis tik vienas ir vienas pats vaidinasi, prie viso darbo, prie viso triūso tas, kurį myli širdyje, ir visos mintys vis prie jo

K. Petrausko parašas, 1936 m.

maisto išteklis. Tvirtinama, kad K. Petrauskas sugebėjo paslėpti daug mėsos ir kelias gyvulių odas.

Archyve taip pat yra saugomi užrašyti prisiminimai apie K. Petrausko veiklą Joniškėlio apskrities ekonomo pareigose: „Susirinkę į Joniškėlį paskirtą dieną, perėmė iš vokiečių daug turto: iš visos apskrities suvestus apie 90 arklių, krautuvę [parduotuvę] komiteto rūmė, ūkio

grįžta. Turbūt taip visuomet ir visiems buvo ir bus... (Žemaitė, Raštai 6 tomas: 205, 206, 294).

Parengė Algimantas STALILIONIS Lietuvos centrinių valstybės archyvo, Dalios VAICELYTĖS asmeninio archyvo ir Algimanto STALILIONIO nuotraukos